

HI02 OPINTOJAKSON KESKEISET ASIAT

EUROOPAN SUURVALLAT (1800-LUVUN LOPPU-1918)

Suurvallat ja suurvallan tunnusmerkit

- Suurvallat: Saksa, Ranska, Iso-Britannia, Venäjä, Itävalta-Unkari
- teollistuminen, sotilaallinen voima, siirtomaat, kansallinen yhteinäisyys
- nationalismi eli kansallisuusaate sekä teollistuminen johtivat kilpailuun ja kilpavarusteluun.
- Siirtomaavaloituksilla oli valtapoliittisia tavoitteita sekä teollistumiseen liittyviä tavoitteita (kulttuurit, raaka-aineet, työvoima, markkinat).
- Valloituksiin ja valtioiden rakentamiseen liittyi myös ideologisia syitä (rodullinen ylemmyys, ”valkoisen miehen taakka”, uskonnon levittäminen, rasismi)

Imperialismi

- 1870 Saksan valtion syntymisen jälkeen imperialismi kiihtyi, kiihkein vaihe päättyi 1ms alkaessa vuonna 1914
- määritelmä: siirtomaiden taloudellinen, sotilaallinen ja poliittinen alistaminen ja hyväksikäyttö; imperiumin rakentaminen.
- imperialismiin syyt mm. raaka-aineet, työvoima, ”valkoisen miehen taakka”, nationalismi
- Afrikka jaettiin kokonaan (poislukien Etiopia ja Liberia) mm. Iso-Britannian Kapkaupunki-Kairo – akseli, Ranskan itä-länsi -akseli Pohjois-Afrikassa
- Aasia (esim. Intia oli Iso-Britannian tärkein siirtomaa eli ”kruununjalokivi”. Kiinan alistaminen kaupankäyntiin mm. oopiumikauppa Iso-Britannian kanssa)
- vaikutukset nykypäivänä mm. rasismi, köyhä etelä ja rikas pohjoinen, alikehittyneisyys ja nälänhädät

Ensimmäinen maailmansota 1914–1918

- liittokunnat ennen ensimmäistä maailmansotaa: kolmiliitto (Saksa, I-U, Italia), liittosopimus (Ranska-Venäjä), entente cordiale (Englanti-Ranska), ystävyssopimus (Englanti-Venäjä)
- sodan syyt: siirtomaakilpailu, asevarustelu, nationalismi, jäykät liittoumat
- sota sytty: Sarajevon laukaukset, sodanjulistukset ja liikekannallepanot
- keskusvallat: Saksa, Itävalta-Unkari (Turkki, Bulgaria)
- ympäröivät: Englanti, Ranska, Venäjä, Yhdysvallat (Italia, Romania, Serbia)
- sotainnostus, lyhyen sodan odotus, usko oman maan armeijan voitokkuuteen.
- totaalinen sota, uudet aseet (mm. konekiväärit, tehokkaampi tykistö, juoksuhaudat, taistelukaasut, panssarivaunut) → sota pitkittyi ja muuttui nälännyssodaksi
- tapahtumat: länsirintaman asemasota, itärintama liikkuvampi sota
- vuosi 1917 käännekohta → USA mukaan sotaan, Saksa antautuu marraskuussa 1918
- seuraukset: kaatuneita 10 milj., aluemuutokset, Saksan rauhanehdot, uudet valtiot (Suomi, Viro, Latvia, Liettua, Puola, Tšekkoslovakia, Itävalta, Unkari, Jugoslavia), keisarikunnat romahtivat (Saksa, Venäjä, Itävalta-Unkari, Turkin sulttaanikunta), Kansainliitto, taloudellinen taantuma
- Venäjän vallankumoukset 1917: Venäjä takapajuinen maa, tsaarin rooli, sotatappiot -> helmikuun vallankumous → väliaikainen hallitus johtoon -> lokakuun vallankumous → bolševikit valtaan, Lenin -> Neuvosto-Venäjä solmii erillisrauhan Saksan kanssa 1918 -> sisällissota -> Neuvostoliitto 1922

DIKTATUURIEN NOUSU JA TOINEN MAAILMANSOTA (1918-1945)

Sotienvälinen politiikka

- demokratian edellytykset mm. vapaat vaalit, kansalaisten perusoikeudet. Demokratioina säilyivät Euroopassa Pohjoismaat, Iso-Britannia, Ranska, Irlanti, Benelux-maat, Sveitsi ja Tšekkoslovakia.
- Diktatuuriin siirtyminen oli yleistä 1ms jälkeen syntyneissä nuorissa demokratioissa (taustalla mm. talouslamat ja pettymys ensimmäisen maailmansodan rauhaan).
- Maailmansotien välisen ajan diktatuureille oli tyypillistä totalitarismin piirteet mm. salainen poliisi, vain yksi puolue, vähemmistöjen vainot, diktaattori, kansalaisten oikeuksien rajoittaminen.
- Italian fasismi: Benito Mussolini
- Saksan kansallissosialismi eli natsismi: Adolf Hitler
- Neuvostoliiton kommunismi: Josif Stalin. 1930-luvulla puhdistukset ja vainot. 5-vuotissuunnitelmat ja maatalouden kollektivisointi.
- Diktatuuriin ajautuivat myös: Viro, Latvia, Liettua, Puola, Unkari, Jugoslavia, Romania, Bulgaria, Albania, Kreikka, Turkki, Espanja ja Portugali.
- kohti toista maailmansotaa: Italian, Saksan ja Japanin liitto (=akselivallat; antikomintern eli kommunismin vastainen liitto), Itävallan liittäminen Saksaan 1938, Tšekkoslovakian sudeettialueet Saksalle Münchenin kokouksen jälkeen 1938, koko Tšekkoslovakian liittäminen Saksaan 1939.
- Saksan militarismi, varustautuminen ja Versaillesin rauhansopimuksen rikkominen 1930-luvulla Hitlerin valtaannousun jälkeen. Myöntöväisyyspolitiikka Iso-Britannia ja Ranska: pelko uudesta sodasta, myönnytykset Hitlerille esim. Münchenin sopimus.
- Yhdysvallat vetäytyi 1ms jälkeen, jatkoi Monroe-opin mukaista isolationismia eli eristäytymistä, ei puuttunut Euroopan asioihin, ei lähtenyt mukaan Kansainliittoon, joka jäi heikoksi. Yhdysvallat nousi taloudelliseksi voimakteijäksi -> 1929 lamakausi levisi kansainväliseksi taloudelliseksi taantumaksi ja johti Saksassa massatyöttömyyteen, joka lisäsi ääriliikkeiden kannatusta ja auttoi Hitlerin valtaannousua.

Toinen maailmansota (1939–1945)

- hyökkäys Puolaan, talvisota, taistelu Britanniaista, ”operaatio Barbarossa”, Pearl Harbor, Midwayn meritaistelu, Stalingrad, Normandian maihinnousu, kilpajuoksu Berliiniin, Hiroshima ja Nagasaki atomipommit elokuu 1945
- sodanaikaiset kokoukset: Teheran, Jalta, Potsdam. Kokouksissa USA, NL ja Iso-Britannia hahmottelivat tietä rauhaan.
- Saksa antautui toukokuussa 1945, Japani antautui elokuussa 1945
- sodan jälkipyykki: ilmapommitukset, atomipommi, holokausti (lopullinen ratkaisu: juutalaisten täydellinen tuhoaminen, keskitysleirit ja tuhoamisleirit)
- sodan seuraukset: hävinneiden oikeudenkäynnit, YK:n perustaminen, NL:n laajentuminen, Saksan jako, Euroopan vaikutusvallan heikkeneminen, Yhdysvallat aktiiviseksi toimijaksi globaalisti.
- Kollektiivisen turvallisuuden periaatteet YK (yleiskokous, turvallisuusneuvosto)
- Kansanmurhat: holokausti, Ruanda, Srebrenica, Myanmar, uiguurit. YK:n ihmisoikeussopimus 1948 ja kansanmurhat kieltävä sopimus sekä Euroopan ihmisoikeussopimus 1950. Historiapolitiikka: vaikeiden historian tapahtumien käsittely voi olla vaikeaa. Edistävät: asioiden tunnustaminen ja käsittely, koulutus, avoin keskustelu, anteeksipyyttäminen, rikosten avoin käsittely, sovittelu, muistomerkit; johtavat menneisyyden hallintaan ja kykyyn hallita ikäviäkin menneisyyden vaiheita.

KYLMÄN SODAN MAAILMA (1945–1991)

Kylmän sodan syttyminen

- liittoutuneet erimielisiä jo sodan aikana (kommunismi vs. kapitalismi)

- Neuvostoliiton vaikutusvalta Euroopassa kasvaa: laajeneminen itäisen Euroopan alueelle (kansandemokratiat)
- Saksan jako miehitysvyöhykkeisiin (Berliinin saarto 1948-49 → kaksi Saksaa eli Länsi-Saksa ja Itä-Saksa DDR → Berliinin muuri 1961 lopetti itä-Saksalaisten paon länteen → demokratialiike johti muurin murtumiseen 1989 → vapautti itä-Saksan ja johti Saksojen yhdistymiseen vuonna 1990)
- Trumanin oppi (=demokratian puolustaminen), dominoteoria (=kommunismien leviämisen patoaminen eli pelko siitä, että kommunismi leviää naapurimaihin), Marshall-apu (=Yhdysvaltojen taloudellinen tuki Länsi-Euroopalle)
- asevarustelu → johti kauhun tasapainoon eli tilanteeseen, jossa kärjistyvä konflikti olisi johtanut elinympäristön laajaan tuhoutumiseen.
- Sotilasliitot NATO (Pohjois-Atlantin liitto, Yhdysvaltojen johtama) ja Varsovan liitto (=NL:n johtama sotilasliitto)
- blokkien välinen kilpailu: urheilu, kulttuuri, elokuva, avaruuskilpailu, tekniikka

Kylmän sodan kriisit

- kylmän sodan blokkiasetelma aina mukana kriiseissä
- Korean sota 1950–1953
- Berliinin kriisit 1958–1961 (Berliinin muuri)
- Kuuban kriisi 1962
- Vietnamin sota 1964–1975
- itäblokin sisäiset kriisit: Unkarin kansannousu 1956 ja Tsekkoslovakian miehitys 1968
- NL: hyökkäys Afganistaniin 1979-1989

Liennytyt

- Geneven henki 1950-luvun puoliväli (johtajavaihdokset, Stalin kuoli 1953, Korean ja Indokiinan kriisit ohi)
- suojasää pakkasiksi (Unkarin kansannousu 1956, Berliinin kriisit 1958-1961, Kuuban kriisi 1962)
- liennytyt 1960-luvun puoliväli- 1970-luvun loppu (Länsi-Saksan uusi idänpolitiikka, aserajoitussopimukset, ETYK, Nixonin vierailu NL:ssä ja Kiinassa)
- toinen kylmä sota 1979 → Naton ohjuksia Eurooppaan, NL Afganistaniin, Ronald Reaganin politiikka ("tähtien sota" ja NL:n haastaminen kilpavarusteluun)

Kylmän sodan päättyminen

- Gorbatsov NL:n johtoon (glasnost ja perestroika) 1985; Gorbatsov irtisanoutuu Breznevinkin opista 1989 eli NL ei enää tee sotilaallisia interventioita turvatakseen kommunismin liittolaismaissaan -> signaali itä-Euroopan kommunistisille maille → vapausliikkeet
- Puolan solidaarisuusliike 1980-luvulla, telakkatyöläisten keskuudesta muualle yhteiskuntaan, Lech Walesa -> johti kommunismin romahtamiseen 1989
- kommunismi romahtaa Itä-Euroopassa (yleinen sekasorto) → vapausaalto levisi nopeasti maasta toiseen
- Berliinin muuri murtuu 1989 -> Saksat yhdistyvät 1990
- Baltian maat itsenäistyvät
- NL romahtaa 1991 (syitä mm. taloudellinen takapajuisuus, kansalaisvapauksien rajoitukset, asevarustelu näivettää taloutta, usko kommunismiin loppui) → 1990-luku oli Venäjällä erittäin vaikeaa aikaa talousjärjestelmän romahdettua ja keskitetyn valtiojärjestelmän romahdettua. Tavalliset ihmiset joutuivat suuriin vaikeuksiin kaoottisessa järjestelmässä.

KOLMAS MAAILMA (1945->)

Miksi siirtomaavalta purkautuu?

- sota heikensi siirtomaavaltoja
- siirtomaille annettiin lupauksia ja myönnytyksiä sodan aikana
- YK:n peruskirja
- nationalismi, sosialismi, karismaattiset johtajat

Siirtomaiden itsenäistyminen

- Aasiassa esim. Intia 1947, Pakistan ja Kashmirin kiista
- Afrikka 1950- ja 1960-luvut dekolonisaatio

Vapautuneiden siirtomaiden ongelmat

- yksipuolinen talous, monokulttuuri
- räjähdysmäinen väestönkasvu
- valta usein pienellä eliitillä, korruptio yleistä, taloudelliset väärinkäytökset yleisiä
- etniset ja uskonnolliset ristiriidat → esim. Ruandan kansanmurha; valtioiden rajat eivät noudata etnisiä tai kansallisia rajoja => ongelmia.
- sisällissodat, vallankaappaukset, epävakaus, taloudellinen eriarvoisuus, köyhyys, vaikeat ilmasto-olosuhteet ja velkaantuminen ovat vaivanneet useita Afrikan valtioita

Kiina

- Kommunistinen Kiina 1949 → Mao Tsetung
- suuri harppaus ja kulttuurivallankumous
- talousuudistukset Maon kuoleman jälkeen
- nyky-Kiina sotilas- ja talousjätti

MUUTTAVA MAAILMANJÄRJESTYS (1991->)

Kansainväliset järjestöt

- Nato
- YK

EU

- tulevat jäsenmaat (esim. Turkki)
- sisäiset ristiriidat
- ei yhteistä talouspolitiikkaa eikä ulkopoliittikkaa

Venäjä

- NL:n raskas perintö
- Putinin Venäjä -> kolonialismin ja imperialismin perinne -> pyrkimys hallita ympäröiviä kansoja -> sodan perinne -> propagandan perinne (NL) -> kansalaisyhteiskunnan puuttuminen -> kansalla ei ole kokemusta demokratiasta ja vaikuttamisesta
- riippuvuus öljystä ja maakaasusta => raaka-ainetuottaja

Yhdysvallat

- WTC-iskut 9/11 ja pahan akseli (Bush: Pohjois-Korea, Afganistan, Irak) -> 2001 Irak USA:n hyökkäys, 2003-2023 Afganistan USA:n operaatio.

- Obaman/Trumpin politiikka -> Obama pyrki vahvistamaan globaalia demokratiaa ja yhteistyötä -> Trump: "America First" -politiikka -> taloudellinen protektionismi eli suojelupolitiikka, epäluulo kansainvälisiä organisaatioita kohtaan.
- USA kylmän sodan jälkeen ainoa supervalta? 2020-luvulla Kiina ja Venäjä haastavat.

Aasia

- Japani = hävisi 2ms, Yhdysvaltojen liittolainen, hylkäsi nationalistisen ja sotaisan ulkopolitiikan, nousi taloudelliseksi mahtitekiijäksi Aasiassa, pitkä hitaan talouskasvun aika 2000-luvulla. Aluekiistoja Kiinan kanssa, Pohjois-Korea uhittelee Japanille.
- Intia = itsenäistyi Mohandas Gandhin johdolla 1947 Iso-Britanniasta. Väkivallattomuus (lakot, boikotit, tottelemattomuus). Intia jäi hinduille. Pakistan muslimeille. Väkiluvultaan maailman suurin valtio. Taloudellisesti edelleen kehitysmaa. Varallisuuserot suuria. Äärimmäisyyksien maa. Maailman suurin demokratia, tasa-arvo ei toteudu hyvin. Intian ja Pakistanin suhteet kireät.
- Kiina = toisen maailmansodan jälkeen sisällissota Kuomintang – kommunistit (Mao) -> kommunistinen Kiina 1949. Kuomintang Taiwanin saarelle. Suuri harppaus (1958-59) terästeollisuuden kampanja, kulttuurivallankumous (1966-76), Maon kuolema 1976 → Deng Xiaoping ja uusi talouspolitiikka, uudistusmielinen johtaja. Yksityisyrittäjyyden salliminen. Kommunismi poliittisena järjestelmänä jatkui. Kiinan taloudellinen nousu alkoi. Tiananmenin verilöyly 1989, demokratiapyrkimys, tukahdutettiin verisesti. Kiina on edelleen autoritaarinen kommunistinen yksipuoluejärjestelmä. Vuodesta 2013 Xi Jinping johtaa maata. Kiina hakee globaalia roolia. Ihmisoikeustilanne Kiinassa aiheuttaa huolta. Kiinassa on voimakas kansallistunne. Suuret elintasoerot. Globalisaation myötä Kiina-ilmiö eli teollisen tuotannon siirtyminen Kiinaan on 1990-luvulla vahvistanut Kiinaa taloudellisesti. Kiina on Aasian mahtitekijä. Kiinan uusi silkkitie hanke.

Lähi-itä ja islamilainen maailma

- Lähi-itä: jännitteisen tilanteen taustalla imperialismien perinne, geopolitiikka, uskonnot, kauppareitit, öljy, antisemitismi ja sionismi, Balfourin julistus 1917, maailmansotien välisenä aikana juutalaisten muutto Palestiinaan alkoi; arabit edelleen pääväestö alueella.
- 2ms jälkeen YK:n jakosuunnitelma ja Israelin valtion syntyminen 1948. Sota 1948-1949 Israelin ja ympäröivien arabivaltioiden välillä. Israel voitti ja laajentui.
- 1967 kuuden päivän sota; Egypti aloitti; Israel valtasi Siinain.
- 1973 Jom Kippur sota Egyptin ja Syyrian yllätyshyökkäys NL:n tuella; USA tuki Israelia. Seurasi öljykriisi globaalisti, kun arabivaltiot nostivat öljyn hintaa painostaakseen Yhdysvaltoja.
- Väkivallan kierre 1970-1980 -luvuilla. Palestiinalaisten terrori-iskut.
- Rauhanprosessi 1993 PLO (Palestiinan vapautusjärjestö, Jasser Arafat) ja Israel. Uusi väkivallan kierre 2000-luvun alussa, jatkuu edelleen.
- Israel rakentanut satoja kilometrejä muuria; Israelin armeija on alueellinen mahtitekijä. Israel saartaa Gazaa, länsirannalla siirtokuntarakentamista. 2000-luvulla EU on tuominut Israelin voimapolitiikkaa.
- Palestiinalaisten terroristijärjestöt Hamas (Gaza) ja Hizbollah (Libanon) saavat kannatusta köyhistä ja turhautuneista palestiinalaisista. Äärijuutalaiset ja islamilaisen fundamentalistit estävät tien rauhaan.

Afrikka

- Afrikka = suurin osa maista itsenäistyminen 1950-1960 luvuilla. Dekolonisaatio muutti kansainvälisen politiikan asetelmia. Kaksinaipainen (Yhdysvallat, NL) maailma muuttui moninaisemmaksi (erityisesti Kiina pyrki nousemaan nk. kolmannen maailman johtoon). 1960-

luvulla perustettiin Afrikan unioni (AU) → Afrikan maiden yhteistyön lisääminen, vastustaa köyhien maiden alistamista ja hyväksikäyttöä. Ongelmia demokratiassa, talouden rakenteissa (köyhyys), yhteiskunnan eriarvoisuus yleistä, sotia, väkivaltaisuuksia, humanitaarisia ongelmia.

- EU pyrkii estämään hallitsematonta siirtolaisuutta Afrikasta
- Afrikassa on tapahtunut paljon positiivista kehitystä: talous on kasvanut, yhteiskunnan infrastruktuuria on kehitetty (tiet, satamat, yhdyskuntarakentaminen), keskiluokka kasvanut, köyhien määrä vähentynyt.